

УДК 339.564:338.433

Шабатура Тетяна Сергіївна,
доктор економічних наук, професор,
доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0002-7107-0167
ta_sha77@ukr.net

РОЗВИТОК ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація

Проведено дослідження розвитку експортного потенціалу аграрного сектору національної економіки. Виявлено, що посилення процесів економічної глобалізації лише сприяли зміцненню ринкових позицій України на світових ринках аграрної продукції, де вітчизняна продукція користується попитом та успішно конкурує з товарами інших постачальників, має власного покупця та споживача, який готовий платити дорожче аби отримати українські продукти харчування. Виявлено ряд країн, які є основними імпортерами вітчизняної аграрної продукції, де позицію основного імпортера української аграрної сировини вже кілька років посіли азійські країни. Встановлено, що оскільки Україна орієнтована переважно на експорт аграрної сировини, то це в подальшому може посилювати її вразливість в зовнішньоторговельних відносинах, адже для попиту на сировинні ресурси притаманний непостійний характер із чутливим ціновим критерієм. Це зумовлює необхідність переорієнтування в перспективі аграрного сектору на експортування готової агропродовольчої продукції.

Ключові слова: експортний потенціал, аграрний сектор, економічна глобалізація, національна економіка, аграрна продукція.

UDC 339.564:338.433

Shabatura Tatyana S.,
Doctor of Economics, Professor,
Associate Professor of Economic Theory
and Economics of Enterprise
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-7107-0167
Email: ta_sha77@ukr.net

DEVELOPMENT OF THE EXPORT POTENTIAL OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC GLOBALIZATION

Abstract

The purpose of the article is to study the peculiarities of the development of the export potential of the agricultural sector of the national economy in the context of globalization.

The scientific novelty is the study of the main problems of economic development of the agricultural sector of the national economy. It was found that the intensification of economic globalization only strengthened Ukraine's market position in world agricultural markets, where Ukrainian products are in demand and successfully compete with goods from other suppliers, has its own buyer and consumer who is willing to pay more to get Ukrainian food. A number of countries that are the main importers of Ukrainian agricultural products have been identified, where the position of the main importer of Ukrainian agricultural products has been held by the countries of the East for several years in a row.

The focus is on the development of the market of agricultural products, which is determined by the characteristic features: the prevailing growth rate of demand for agricultural products and raw materials over the volume of its supply. Growing consumer demand for food quality and safety; rising prices for agricultural products. This affects the decline in the purchasing power of the population; intensive growth of bioenergy. In the agricultural sector, farmers want to grow "biofuel" crops in order to make extra profits. This is a bad factor for agriculture due to the violation of reclamation technologies that leads to severe soil depletion.

Conclusions. The strengthening of economic globalization leads to the expansion of national borders, and therefore one of the strategic directions of agricultural development in Ukraine should be the modernization of agriculture with innovative technologies that will promote the production of high quality agricultural products in accordance with international trade standards. Despite the increase in exports of agricultural products from Ukraine, their structure is dominated by mostly agricultural raw materials, which may further increase Ukraine's vulnerability in foreign trade relations, as the demand for raw materials is volatile with a sensitive price criterion. Therefore, in the future we should refocus on the export of finished agri-food products, as unlimited adsorption capacity of the world market and high prices for agri-food products can provide domestic producers with a profit sufficient to reproduce and expand their own production.

Key words: export potential, agricultural sector, economic globalization, national economy, agricultural products.

Вступ. Динаміка розвитку сучасної світової економіки характеризується визначальними особливостями, до яких належать: значний вплив процесів економічної глобалізації на розвиток національної економіки, уніфікація технічних стандартів і внутрішніх споживчих уподобань відокремлено від національної, релігійної, культурної та соціальної специфіки. Вітчизняний аграрний сектор також не ізольований, а пронизаний мережею зв'язків як із українськими контрагентами, так і з глобальним економічним середовищем, а тому, враховуючи тенденції посилення глобалізаційних процесів, актуалізується необхідність проведення ґрунтовного дослідження динаміки розвитку експортного потенціалу аграрної сфери, як провідного сектору національної економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що перспективи розвитку експортного потенціалу аграрного сектору національної економіки України є предметом дискусій і численних досліджень в багатьох наукових публікаціях українських дослідників особливо після фактичного приєднання України до СОТ у 2008 р. Проблемні аспекти цього напрямку висвітленню в наукових працях таких відомих науковців, як: П.І. Гайдуцький [1], І.Ю. Г. Гуменюк [2], Т.О. Осташко [3], О.М. Шарапа [4], О.М. Шпичак [5] та ін. Проте,

переваги та недоліки вступу України до СОТ та вплив цього рішення на експортний потенціал національної економіки, зокрема її аграрної складової, ще досі продовжують обговорюватися.

Метою статті є дослідження особливостей розвитку експортного потенціалу аграрного сектору національної економіки в умовах економічної глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Посилення економічних глобалізаційних процесів, що спостерігається останнім десятиріччям, стало причиною радикальних змін в торговельно-економічному просторі України на міжнародному рівні. Це позитивно вплинуло на зміну її експортного потенціалу в напрямку зміцнення ринкових позицій вітчизняного ринку аграрної сировини. Вартість експортованої агропродовольчої продукції, як свідчать дані Державної служби статистики, зросла з 4713,4 млн. дол. США у 2010 році до 17746,9 у 2017 році. Вже починаючи з 2017 року, в структурі експорту вітчизняної продукції обсяги реалізації агросировини поступово зростають з 20,3% в 2016 році до 22,4% в 2017 році [6], тим самим витіснивши на другий план машинобудівну та хімічну індустрію та металургійну промисловість. Якщо розглядати в розрізі експорту окремих видів аграрної продукції, то саме в цей період за показниками експортних потоків левову частину займають жири рослинного (олія) та тваринного походження (6% від загального обсягу експортного потенціалу) [7].

В той же час зовнішньоторговельний баланс України в 2017 році порівняно з 2016 роком характеризується зростанням обсягу експорту на 19,0%, та зростанням обсягу імпорту на 26,4%. Разом з цим в товарній структурі зовнішньої торгівлі експортний оборот аграрної продукції в 4,1 рази перевищує імпортний оборот.

В наступні 2018-2019 роки, як свідчать офіційні дані ДФС, на світові ринки було експортовано з України рекордні 50,4 млн. тонн зернових, зернобобових та борошна, а це на 9,5 млн. тонн перевищує показники 2017 року. Якщо провести аналіз експорту вітчизняної продукції у розрізі зернових і зернобобових, загальний обсяг експорту по яким становив 49 995 тис. тонн, то слід відмітити наступне: найбільший обсяг експорту простежується по пшениці, сумішку пшениці та жита (15 579 тис. тонн); значно поступається експорт ячменю (3 692 тис. тонн); жита (87,8 тис. тонн); кукурудзи (29 822 тис. тонн); інших зернових та зернобобових (815 тис. тонн) [8].

Відповідність українського аграрного законодавства європейським вимогам та забезпечення продовольчої безпеки сприяло успішному проходженню сертифікації багатьох вітчизняних аграрних підприємств, що дало їм право експортувати аграрну продукцію в зону європейського ринку. Так, в експортуванні аграрної продукції на зовнішні ринки в 2019 році приймало участь 9 905 українських компаній, які забезпечують європейський ринок та країни СНД аграрною продукцією з високою доданою вартістю. З їх кількості слід виділити 802 компанії-експортерів зернових і злаків; 637 – плодів, горіхів та цедри; 631 – овочів, рослин та коренеплодів 509 - живих тварин [9].

Таблиця 1

Аналіз експорту продукції АПК з України

Експорт продукції АПК та харчової промисловості	2018 р.		2019 р.		2020 р. (січень-вересень)	
	млн.дол. США	%	млн.дол. США	%	млн.дол. США	%
Експорт продукції АПК та харчової промисловості - всього	18611,8	100,0	22144,2	100,0	15477,3	100,0
Зернові культури	7240,6	38,9	9633,3	43,5	6758,8	43,7
Насіння і плоди олійних рослин	1954,1	10,5	2563,2	11,6	1064,3	6,9
Овочі	235,7	1,3	184,5	0,8	122,2	0,8
Їстівні плоди та горіхи	228,6	1,2	260,1	1,2	158,0	1,0
Живі тварини	45,7	0,2	62,6	0,3	36,5	0,2
Жири та олії тваринного або рослинного походження	4496,5	24,2	4732,2	21,4	4011,0	25,9
Продукти переробки овочів	172,3	0,9	191,9	0,9	107,4	0,7
Молоко та молочні продукти, яйця птиці, натуральний мед	480,9	2,6	453,9	2,0	300,7	1,9
М'ясо та їстівні субпродукти	646,0	3,5	711,9	3,2	488,1	3,2
Інші продукти тваринного походження	12,9	0,1	15,1	0,1	10,5	0,1
Риба та ракоподібні	25,0	0,1	33,6	0,2	28,5	0,2
Продукти з м'яса та риби	21,7	0,1	22,8	0,1	14,3	0,1
Готові продукти із зерна	268,3	1,4	269,3	1,2	217,9	1,4
Цукор і готові вироби з цукру	366,9	2,0	254,4	1,1	175,9	1,1
Алкогольні та безалкогольні напої та оцет	229,8	1,2	210,8	1,0	157,6	1,0
Залишки і відходи харчової промисловості	1224,8	6,6	1486,2	6,7	1069,6	6,9
Кава, чай	12,1	0,1	11,7	0,1	10,4	0,1
Інша продукція АПК та харчової промисловості	1159,9	5,1	1046,7	4,6	748,3	4,9

Джерело: Складено та розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7].

Не зважаючи на пандемію COVID-19, що спалахнула в 2020 році та негативно позначилася на розвитку як національної, так і світової економік, Україна все ж таки змогла утримати свої експортні досягнення, навіть всупереч введених в дію обмежень у торгівлі та локдаунів. Загалом 2020 рік продемонстрував, що українська продукція користується попитом на зовнішніх ринках та успішно конкурує з товарами інших постачальників, має власного покупця та споживача, який готовий платити дорожче аби отримати українські продукти харчування. Український імпорт сільськогосподарської продукції та продовольства у 2020 році зріс на 13% і досяг рівня 6,5 млрд. дол. США. В

загальному обсязі експорту вітчизняної продукції агропромислової продукція в 2020 році становила 45%, зберігши лідерство в його товарній структурі (табл. 1).

Слід зазначити, що за підсумками 2020 року частка аграрного експорту у загальній структурі всього експорту України поступово збільшується, навіть не зважаючи на обмежені заходи торгівлі. Так за 9 місяців вона вже зрівнялася із показниками 2019 року: 44,2%. Проте в структурі кожного року переважає сировинний характер аграрного експорту.

Разом з цим, слід звернути увагу й на те, що введені обмеження торгівлі все ж таки спричинили зменшення обсягів продажів по деяким групам аграрної продукції на фоні суттєвого зростання їх вартості. Важливим фактором зменшення обсягів експорту та зростання цін на вітчизняну аграрну продукцію стало суттєве підвищення попиту на внутрішньому ринку, що дозволило більшості постачальників навіть наростити виручку при зменшенні обсягів експорту.

Які можливості надав 2020 рік для розвитку українського аграрного бізнесу на світових ринках, які перспективи розкрив для експортного потенціалу аграрного сектору національної економіки? Так, за підсумками 2020 року, в обсязі експорту аграрної продукції зафіксовано найбільші обсяги експорту соняшникової олії та м'яса птиці за весь період існування України як самостійної держави, а саме 6,9 млн. тонн та 431 тис. тонн відповідно. Серед товарів, які зазвичай не відносяться до ключових у переліку закордонних поставок, було досягнуто максимальні кількісні значення в експорті меду (81 тис. тонн) та заморожених плодів і ягід (55 тис. тонн). Традиційно пріоритетними в поставках експорту стали зернові та олійні культури, різні олії, залишки і відходи, а також м'ясо та субпродукти, на які припадає більш ніж 85 % його вартісних обсягів [10].

На протязі останнього десятиріччя українські експортери аграрної продукції поступово зміцнюють свої ринкові позиції в Єгипті, Китаї, Ізраїлі, інших країнах Перської затоки, Азії, країнах СНД. В цілому зовнішньоторговельний оборот України по експортно-імпортним операціям аграрною продукцією охоплює 117 країн світу.

Статистичний матеріал 2017 року свідчить про те, що частка країн СНД в загальній структурі вітчизняного експорту сягнула тільки 25%, в тому числі експорту аграрної продукції - 12%, що значно поступається зовнішньоторговельним зв'язкам з європейськими країнами, показники по яким сягнули 32% і 27% відповідно. Загалом за останні роки Україна помітно наростила вхід на ринок східних країн, про що свідчить доволі значна частка загального експорту, а саме 28%, та експорту аграрної продукції - 39% [7].

Вирішальним для сумарного зростання експорту аграрної продукції в 2020 року стало збільшення обсягів поставок до Азії, яке торік досягло свого найбільшого значення за період незалежності України. При цьому вартість поставок до трьох інших регіонів — Європейського Союзу, Африки та СНД — синхронно знизилась. Відповідно основними ринками збуту вітчизняної агропродукції залишаються країни Азії, Африки, Європейського Союзу та СНД.

Їх сумарна частка перевищила 97% вартості українського експорту сільгосппродукції у I півріччі 2020 року.

В цілому слід відмітити, що східні держави є доволі перспективним ринком для постачання українського експорту аграрної продукції та окреслюють перспективу нарощення експортного потенціалу України, насамперед, для аграрного сектору.

Відносно експорту таких стратегічно важливої для України аграрної продукції як зерно кукурудзи та ячменю, то експортні поставки даної аграрної продукції спрямовувалися переважно в Білорусь (1,1; 5,5; 3,9; 1,8 і 8,2 млн. тонн кукурудзи за дослідний період) та країни Близького Сходу (понад 18,3 млн. тонн ячменю за дослідний період) [8, 11].

Експортним закупівельним цінам на зерно властивий динамічний характер, що корелюється із середньосвітовими цінами на цю аграрну продукцію. Експортні ціни на вітчизняну зернову продукцію на протязі дослідного періоду поступалися не лише середньосвітовими, а й експортним цінам на зерно США через низьку якість експортної зернової продукції з України.

Потоки експорту аграрної продукції з України до країн-членів ЄС зменшилися, практично, на 11 % проти рекордного показника 2019 року (7,5 млрд. дол. США) і становили в 2020 році 6,7 млрд. дол. [12].

Позицію основного імпортера української агропродукції вже кілька років поспіль утримують азійські країни. За I півріччя 2020 року вони закупили українського продовольства більш ніж на 4,9 млрд. доларів, перевищивши минулорічний показник на 14,5 %. Частка Азії за цей період сягнула 47,4 % від загального експорту аграрної продукції [11].

Основними споживачами вітчизняної сільгосппродукції також стали: Індія (1498 млн. дол. США); Нідерланди (1422 млн. дол. США); Єгипет (1367 млн. дол. США); Туреччина (1069 млн. дол. США); Іспанія (985 млн. дол. США); Польща (850 млн. дол. США); Італія (584 млн. дол. США); Німеччина (\$581 млн. дол. США) [9].

Враховуючи інтеграційні тенденції та особливості входження України в євროзону, актуалізується необхідність створення в країні сприятливого економіко-політичного клімату, що сприятиме нарощенню експортного потенціалу аграрного сектору. Зважаючи на те, що, з одного боку, посилення процесів економічної глобалізаційних є джерелом генерування деструктивних чинників, пов'язаних з ризиками розвитку аграрного сектору; з другого – саме економічна глобалізація окреслює перспективи нарощення нових можливостей для максимального досягнення пріоритетних цілей реалізації експортного потенціалу аграрного сектору національної економіки [13].

Також слід звернути увагу на те, що сучасні реалії розвитку ринку аграрної продукції визначені колом характерних ознак:

1. Переважаючі темпи зростання обсягів попиту на аграрну продукцію та сировину продукцію над обсягами її пропозиції, а також посилююча вимогливість соціуму до якості та безпечності харчових товарів.

2. Постійно зростаючі ціни на аграрну продукцію, що генерує соціальну напругу через зниження купівельної спроможності населення країни.

3. Інтенсивне зростання біоенергетики, в результаті чого в аграрній сфері відбувається переорієнтація агровиробників в напрямку вирощування «біопаливних» культур, що забезпечує отримання ними надприбутків у разі експорту зазначеної продукції, проте носить руйнівний характер для сільського господарства через порушення меліоративних технологій що призводить до сильного виснаження ґрунтів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Посилення процесів економічної глобалізації призводить до розширення національних кордонів, а тому одним із стратегічних напрямів розвитку сільського господарства України має бути модернізація сільського господарства з провадженням інноваційних технологій, що сприятиме виробництву високоякісної аграрної продукції відповідно до міжнародних стандартів торгівлі. Не зважаючи на нарощення експортного обсягу аграрної продукції з України, в його структурі переважає здебільшого аграрна сировина, що може в подальшому посилювати вразливість України в зовнішньоторговельних відносинах, адже для попиту на сировинні ресурси притаманний непостійний характер із чутливим ціновим критерієм. Тому в перспективі аграрному сектору слід переорієнтуватися на експортування готової продукції, оскільки необмежені адсорбційні можливості світового ринку і високий рівень цін на агропродовольчу продукцію можуть забезпечити вітчизняному товаровиробнику прибуток на рівні, достатньому для відтворення та розширення власного виробництва, що й окреслює перспективи подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел:

1. Гайдуцький П. І. Україна і ЄС: проблеми інтеграції. веб-сайт.URL: <http://gazeta.dt.ua/international/ukrayinayes-problemiintegraciyi-html>. (дата звернення: 12.01.2019).
2. Гуменюк Г. Проблеми і перспективи стандартизації сільськогосподарської продукції. *Стандартизація: методологія та практика*. 2014. № 6. С. 18–21.
3. Осташко Т. О. Експорт агропродовольчих товарів у ЄС: перспективи і завдання. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. С. 83–93.
4. Шарапа О. М. Система гарантування якості продукції на великотоварних сільськогосподарських підприємствах. *Формування ринкової економіки*. 2015. № 33. С. 431–440.
5. Шпичак О. М. Вигоди та проблеми експорту зерна з України. *Економіка АПК*. 2013. № 10. С. 5–15.
6. Експорт української сільгосппродукції до ЄС зріс на 16%. Веб-сайт. URL: <http://agroconf.org/content/eksport-ukrayinskoyisilgospprodukciji-do-ies-zrisna>. (дата звернення: 03.01.2019).
7. Державної служби статистики України. Офіційний веб-сайт URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 26.02.2021).

8. Офіційно: У 2018/2019 МР Україна експортувала рекордний обсяг зернових – 50,4 млн тонн. *Інформаційно-аналітичний портал АПК України*. URL : <https://agro.me.gov.ua/ua/news/oficijno-u-20182019-mr-ukrayina-eksportovala-rekordnu-kilkist-zerna-504-mln-tonn>

9. Аграрний експорт України — 2018-2020 роки: сировина, харчова продукція, зерно, рослинництво, молочка, тваринництво. URL : <https://agropolit.com/spetsproekty/843-agrarniy-eksport-ukrayini--2015-2020-roki-sirovina-harchova-produktsiya-zerno-roslinnitstvo-molochka-tvarinnitstvo>

10. Україна в 2020 році збільшила імпорт агропродукції на 13 %. *Укрінформ*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3169535-ukraina-u-2020-roci-zbilsila-import-agroprodukcii-na-13.html>

11. Український аграрний експорт за I півріччя збільшився лише на 100 мільйонів – експерти. *Укрінформ*. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3067929-ukrainskij-agrarnij-eksport-za-i-pivricca-zbilsivsa-lise-na-100-miljoniv-eksperti.html>

12. Україна втретє поспіль побила власний історичний рекорд аграрного експорту. *Профспілка працівників агропромислового комплексу України*. URL : http://profapk.org.ua/news/news_apk/2875.html

13. Шабатура Т.С. Оцінка державної підтримки аграрного сектору України. *Аграрний вісник Причорномор'я*. Вип.89. 2018. с.99-108.

References:

1. Gaiduckiy P. I. (2016). *Ukraine i YeS: problemy intehratsii*. [Ukraine and the EU: integration problems]. (unpublished). Retrieved from : <http://gazeta.dt.ua/international/ukrayinayes-problemiintegraciyi-html>. (accessed: 12.01.2021).

2. Gumenyuk G. (2014). Problems and prospects of standardization of agricultural products. *Standardization: methodology and practice*. no. 6. pp. 18–21. [in Ukrainian].

3. Ostashko T. O. (2016). Export of agri-food products to the EU: prospects and challenges. *Economics and Forecasting*. no. 1. pp. 83–93. [in Ukrainian].

4. Sharapa O. M. (2015). System of quality assurance on large-scale agricultural enterprises. *Formation of a market economy*. 33. pp. 431–440. [in Ukrainian].

5. Shpichak O. M. (2013). Benefits and problems of exporting grain from Ukraine. *Economy of agroindustrial complex*. no. 10. pp. 5–15. [in Ukrainian].

6. Exports of Ukrainian agricultural products to the EU grew by 16%. (unpublished). Retrieved from : <http://agroconf.org/content/eksport-ukrayinskoyisilgosprodukcii-do-ies-zrisna>. (accessed: 03.01.2021).

7. State Statistics Service of Ukraine. (unpublished). Retrieved from : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 26.02.2021).

8. Officially: In 2018/2019 MY Ukraine exported a record volume of grain - 50.4 million tons. *Informatsijno-analitychnyj portal APK Ukrainy*. Retrieved from :

<https://agro.me.gov.ua/ua/news/oficijno-u-20182019-mr-ukrayina-eksportuvala-rekordnu-kilkist-zerna-504-mln-tonn> (accessed: 12.01.2021).

9. Agricultural exports of Ukraine - 2018-2020: raw materials, food products, grain, crop production, milk, livestock. Retrieved from : <https://agropolit.com/spetsproekty/843-agrarniy-eksport-ukrayini--2015-2020-roki-sirovina-harchova-produktsiya-zerno-roslinnitstvo-molochka-tvarinnitstvo> (accessed: 03.01.2021).

10. In 2020, Ukraine increased imports of agricultural products by 13%. *Ukrinform*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3169535-ukraina-u-2020-roci-zbilsila-import-agroprodukcii-na-13.html>

11. Ukrainian agricultural exports in the first half increased by only 100 million - experts. *Ukrinform*. Retrieved from : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3067929-ukrainskij-agrarnij-eksport-za-i-pivricca-zbilsivsa-lise-na-100-miljoniv-eksperti.html> (accessed: 03.01.2021).

14. For the third time in a row, Ukraine broke its own historical record of agricultural exports. *Profspilka pratsivnykiv ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy*. Retrieved from : http://profapk.org.ua/news/news_apk/2875.html(accessed: 03.01.2021).

12. Shabaturova TS (2018). Assessment of state support to the agrarian sector of Ukraine. *Agrarian Bulletin of the Black Sea Region*. Vol. 89. pp. 99-108. [in Ukrainian].